

Наукова періодика України в умовах глобалізації¹.

...Загальною тенденцією для зібрань періодики в умовах глобалізації є їх інтеграція, що здійснюється як на національному, так і на міжнародному рівнях. В Україні загальнодержавний інтернет-проект формування, постійного зберігання і вільного використання електронних версій періодичних видань реалізує НБУВ². Нормативною базою для ресурсного наповнення цілісного електронного зібрання періодики держави є насамперед Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки»³. У ньому наголошується на необхідності створення «електронних інформаційних ресурсів в архівах, бібліотеках та музеях, науково-дослідних установах з визначенням вимоги щодо обов'язкового зберігання в єдиному електронному форматі результатів наукової діяльності» й забезпечення вільного доступу «до результатів наукових досліджень, створених за рахунок коштів Державного бюджету України». З наведених витягів із Закону випливає вимога оприлюднення знань, одержаних у процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної і виробничої діяльності вітчизняних учених і фахівців, у загальнодоступних онлайн-журналах і збірниках наукових праць. ВАК України й НАН України в рамках вищезгаданого Закону підготували у 2008 р. спільний Наказ «Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського»⁴. Цей нормативний акт передбачає, що засновники журналів і збірників наукових праць, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора й кандидата наук і на які можна посилатися в статтях і дисертаціях, передають до НБУВ електронні версії видань, а бібліотека безоплатно розміщує їх на своєму сайті й забезпечує до них безкоштовний

¹ Продовження. Початок див.: Шляхи розвитку української науки. – 2013. – № 8. – С. 100–103.

² *Копанева Є. О.* Загальноакадемічний портал наукової періодики // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., Київ (21–23 трав. 2007). – К., 2007. – С. 158–160; *Копанева Є. О.* Портал наукової періодики: від загальноакадемічного до загальнодержавного // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 3. – С. 49–52; *Симоненко Т. В.* Депозитарій електронних копій наукової періодики України // Проблеми розвитку інформаційного суспільства : матеріали Міжнар. форуму, Львів (7–9 жовт. 2009) / VI Міжнар. наук.-практ. конф. INFORMATIO-2009: Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ ; XIII Міжнар. наук.-практ. конф. УкрІНТЕІ «Побудова інформаційного суспільства: ресурси і технології». – К. : УкрІНТЕІ, 2009. – С. 75–80; *Симоненко Т. В.* Проект «відкритого доступу» – портал «Наукова періодика України» // Бібл. вісн. – 2009. – № 1. – С. 3–6; *Костенко Л. Й.* Загальнодержавний портал «Наукова періодика України» // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ (25–27 трав. 2010). – К., 2010. – С. 162–165.

³ Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 № 537-V // Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – С. 102.

⁴ Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : наказ ВАК України та НАН України від 07.07.2008 № 436/311. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/08_elkop.html.

доступ. Можна констатувати дієвість Наказу – НБУВ щотижня отримує кілька десятків електронних версій друкованих періодичних видань і забезпечує узгоджений з інтелектуальними власниками режим доступу до публікацій, зокрема зберігання з наданням доступу через визначений час. У 2008–2009 рр. до електронного зібрання наукової періодики України надійшло 1 тис. найменувань журналів і збірників наукових праць, а станом на кінець 2012 р. їх кількість сягла 1,8 тис. У цілому, у зібранні сформовано фонд обсягом 700 тис. електронних версій статей.

Електронна версія друкованого періодичного видання, що передається до НБУВ, містить титульний файл у форматі HTML із вихідними відомостями видання (назва, рік заснування, проблематика, періодичність, ISSN, засновник, свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, головний редактор і редколегія, адреса редакції тощо); індексний файл у форматі HTML, у якому наводиться зміст видання з гіпертекстовими посиланнями на повні тексти статей; файли з текстами статей у форматі HTML або PDF. У разі використання формату HTML для текстової частини статті графічні матеріали представляються у форматах GIF або JPG. Передавання електронних копій до НБУВ здійснюється на компакт-дисках, USB Flash-накопичувачах й електронною поштою.

У титульному файлі НБУВ додатково вводить гіпертекстові посилання на довідкову інформацію про засновників і членів редколегій періодичних видань, що міститься в зібраннях «Наукові установи України» й «Наукові біографії вчених України» (ці зібрання формуються бібліотекою)⁵. Наявність посилань дає змогу користувачам одержати не лише бібліографічні дані й документальну інформацію про результати наукової діяльності, а й знання про її творців. Відомості про осіб у загальному випадку включають їхні біографічні дані, характеристику внеску в науку, бібліографію праць і повні тексти найзначніших публікацій. Інформація про засновників періодичних видань містить коротку історичну довідку та основні досягнення (зокрема, реалізовані установою інноваційні проекти і створені наукові об'єкти, що становлять національне надбання).

Гіпертекстові посилання являють собою форму реалізації семантичних зв'язків між суб'єктами (індивідуальними й колективними авторами) та об'єктами (періодичними виданнями й публікаціями) системи наукових комунікацій. Їх сукупність утворює семантичну мережу, що є однією з форм представлення знань і сприяння когнітивним процесам, тобто процесам розумового усвідомлення користувачами зовнішньої інформації. Когнітивний

⁵ Копанєва Є. О. Наукова спадщина України: концепція мережевої бібліотеки // Вісн. Кн. палати. – 2008. – № 3. – С. 32–33.

напряму розвитку зібрання наукової періодики України спрямований на інтелектуалізацію інформаційного пошуку, що в загальному випадку включає два етапи. Перший з них – інформаційно-когнітивний – орієнтований на отримання знань про предметну галузь, яка цікавить користувача (виявлення потенційних авторів релевантної інформації, уточнення термінології тощо), а другий – інформаційно-пошуковий – на проведення бібліографічного пошуку документів і отримання їхніх повних текстів ⁶.

Як основний пошуковий засіб у загальнодержавному зібранні електронних версій наукової періодики України обрано такий сервіс системи Google як «користувацький пошук». Він забезпечує повнотекстовий пошук у межах зібрання шляхом уведення відповідних термінів у «вікно» пошуку Google, розміщене на його головній веб-сторінці. Цей сервіс також надає прозору можливість проводити перевірку текстів на наявність у них фрагментів публікацій інших авторів і виявляти плагіат ⁷. Крім пошуку користувачі можуть здійснювати в зібранні ієрархічну навігацію: послідовно переходити до будь-якого журналу, року його видання, конкретного номеру та змісту з посиланнями на текст статті. Слід додати, що інтегрована технологічна платформа та загальнодержавний статус зібрання періодики сприяють зростанню онлайн-індексів цитування публікацій, що містяться в ньому, тобто підвищенню міжнародного рейтингу української науки.

Для довготермінового зберігання інформаційних ресурсів зібрання передбачається застосування оптичних дисків Plasmon UDO (Ultra Density Optical), технологія яких передбачає використання «блакитного» лазера й забезпечує гарантований 50-річний термін збереження даних ⁸.

Окремо слід зупинитися на перспективах розвитку депозитарію. Вони пов'язані з можливостями комп'ютерної обробки масивів електронної наукової інформації і, зокрема, проведення в них бібліо- та наукометричних досліджень. Найбільші проекти такого плану реалізовано в «цитатних» базах даних Web of Science (корпорація Thomson Reuters) та SciVerse Scopus (корпорація Elsevier). Особливістю цих баз даних є те, що в них представлено не лише бібліографічні дані про журнальні публікації (автор, заголовок, назва журналу, рік, том, випуск, сторінки), а й пристатейні списки цитованої літератури. Це дає змогу знаходити як публікації, процитовані в певній

⁶ Симоненко Т. В. Когнітивний напрям розвитку інформаційно-бібліотечних систем // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., Київ (20–22 трав. 2008). – К., 2008. – С. 19–20.

⁷ Симоненко Т. В. Репозитарій «Наукова періодика України» як засіб антиплагіату // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17–19 трав. 2011 р. – К., 2011. – С. 205–206.

⁸ Копанєва Є. О. Загальноакадемічний портал наукової періодики // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: зб. мат. IV Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 21–23 трав. 2007 р. – К., 2007. – С. 158–160.

статті, так і публікації, котрі цитують цю статтю. Завдяки цьому користувач може здійснювати багатоаспектний пошук усієї бібліографії з питання, що його цікавить. Водночас спеціальна «надбудова» над такою базою даних дає доступ до бібліометричних показників періодичних видань.

Констатуючи ефективність вищезгаданих систем, слід відзначити недостатню репрезентивність у них української періодики (вони проіндексували менше 3 % вітчизняних часописів)⁹. Нижче наведена табл. 2, у якій представлено 19 наукових журналів України, що мають визначений корпорацією Thomson Reuters імпаکت-фактор за 2011 р. Він являє собою показник середньостатистичної кількості цитувань однієї статті журналу, опублікованої в 2011 р., у періодичних виданнях 2009–2010 рр.

Таблиця 2

Імпакт-фактор наукових журналів України за 2011 р. згідно з даними Journal Citation Reports (корпорація Thomson Reuters)			
№ п/п	Назва періодичного видання	Засновник	Імпакт-фактор
1.	Symmetry, Integrability and Geometry: Methods and Applications	Інститут математики НАН України	1,071
2.	Ukrainian Journal of Physical Optics	Інститут фізичної оптики МОНмолодьспорту України	0,851
3.	Condensed Matter Physics	Інститут фізики конденсованих систем НАН України	0,811
4.	Сверхтвердые материалы	Інститут надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля НАН України	0,785
5.	Фізика низьких температур	Фізико-технічний інститут низьких температур ім. Б. І. Веркіна НАН України	0,730
6.	Теоретическая и экспериментальная химия	Інститут фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України	0,509
7.	Нейрофизиология	Інститут фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України	0,468
8.	Кинематика и физика небесных тел	Головна астрономічна обсерваторія НАН України	0,361
9.	Порошковая металлургия	Інститут проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України	0,337
10.	Цитология и генетика	Інститут клітинної біології та генетичної інженерії НАН України	0,246

⁹ Рейтинги наукових журналів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal/impact.html>. – Назва з екрана.

11.	Проблемы прочности	Інститут проблем міцності ім. Г. С. Писаренка НАН України	0,234
12.	Фізико-хімічна механіка матеріалів	Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка НАН України	0,229
13.	Хімія і технологія води	Питання атомної науки і техніки	0,205
14.	Український математичний журнал	Інститут математики НАН України	0,193
15.	Нелінійні коливання	Інститут математики НАН України	0,164
16.	Журнал математической фізики, анализа, геометрии	Фізико-технічний інститут низьких температур ім. Б. І. Веркіна НАН України	0,163
17.	Металлофизика и новейшие технологии	Інститут металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України	0,143
18.	Актуальні проблеми економіки	Національна академія управління МОНмолодьспорту України	0,039
19.	Питання атомної науки і техніки	Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут»	0,028

Дані таблиці показують недостатній рівень сучасного представлення українських часописів у наукометричній системі корпорації Thomson Reuters (лише 19 із 1,8 тис. періодичних видань). При цьому серед відібраних журналів тільки один («Актуальні проблеми економіки») належить до соціогуманітарної проблематики. Аналогічна ситуація має місце і в бібліометричній системі SciVerse Scopus корпорації Elsevier. До неї за показником інтенсивності цитувань статей журналу з урахуванням вагомості джерел посилання Science Journal Rankings включено 18 українських часописів ¹⁰. Слід зазначити, що сім журналів (Condensed Matter Physics, Symmetry, Integrability and

Geometry: Methods and Applications, Ukrainian Journal of Physical Optics, «Актуальні проблеми економіки», «Металлофизика и новейшие технологии», «Питання атомної науки і техніки», «Цитология и генетика») представлено одночасно в обох наукометричних системах.

Не викликає сумнівів доцільність проведення заходів щодо входження періодичних видань України в міжнародні наукометричні системи. Для цього редакціям часописів слід звернути увагу на низку критеріїв, що враховуються при прийнятті рішення про включення журналу до таких систем: наявність ISSN, відповідність міжнародним видавничим стандартам, авторитетна редакція, регулярність виходу, рецензування всіх статей, якісні англомовні реферати,

¹⁰ Копанєва Є. Національні індекси наукового цитування // Бібл. вісн. – 2012. – № 4. – С. 29–35.

пристатейна бібліографія латиницею або транслітерованою кирилицею, унікальність тематики, онлайнвий доступ до повних текстів, англomовна домашня сторінка журналу тощо.

Однак глибинною причиною суттєвих розбіжностей між науковим доробком українських учених і ступенем представлення цього доробку в наукометричних системах корпорацій Thomson Reuters і Elsevier є політика цих корпорацій, що впливає з їх комерційних інтересів. Вона полягає в тому, щоб спонукати науковців з усього світу публікуватися в певному англomовному колі журналів. Тому «коефіцієнт корисної дії» заходів щодо включення українських періодичних видань у згадані системи не може бути високим... *(Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / О. С. Онищенко, В. М. Горovий, Л. А. Дубровіна [та ін.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – С. 48–54).*